

บทที่ ๔

ผลการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของเกษตรกร ชาวบ้านหนองบัวแปะ

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงผลของการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรชาวบ้านหนองบัวแปะ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ผลเชิงเชิงปัจเจก ได้แก่ ความสุขของเกษตรกร และผลเชิงสังคม ซึ่งจำแนกออกเป็น ๕ ด้านคือ เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม และการปกครอง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลเชิงปัจเจก : ชาวบ้านมีความสุข (จิตใจ)

หลักธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการทำมาหากินเลี้ยงชีพ เช่น ความรู้ประมาณ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาณ ปัจจัยเภสัชบริขาร...ฉะนั้น เราจึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญู”^๑ หลักความสันโดษ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกายว่า “มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าผู้สันโดษเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันทีเหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าผู้สันโดษเป็นอย่างนี้แล”^๒ รวมถึงหลักการเลี้ยงชีพที่เหมาะสมกับกำลังความสามารถของตน ดังที่ปรากฏคำสอนในคัมภีร์อังคุตตรนิกายว่า “กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’”^๓

ชาวบ้านอาจจะรู้แต่เพียงว่าเป็นการทำกลุ่มเกษตรกรตามแนวพระราชดำรินั้น อาจไม่รู้ว่ามีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการทำเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำรินี้สอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเองทางพระพุทธศาสนา

^๑ วจ.สตุตทก. (ไทย) /๒๓/๖๘/๑๔๔.

^๒ ที.ส. (ไทย) ๘/๒๑๕/๒๓.

^๓ วจ.อภฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

จากการสัมภาษณ์ พบว่า แต่ก่อนเกษตรกรมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ผลผลิตต้องฝากไว้กับฝนฟ้าอากาศ หากปีใดแล้ง ข้าวกล้าเสียหาย ได้ผลผลิตน้อย เกษตรกรก็ลำบาก เพราะไม่มีเงินใช้หนี้สินทั้งหนี้ที่ยืมมาใช้ในการดำรงชีวิตและหนี้ที่ยืมมาลงทุน ทำให้มีชีวิตที่ฝืดเคือง เกิดความทุกข์ใจตามมา แต่ปัจจุบันเกษตรกรมีอาชีพหลากหลายขึ้น ทำให้มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว ไม่ต้องลงทุนมากเหมือนแต่ก่อน เพราะชาวบ้านเป็นผู้ผลิตเอง ไม่ต้องซื้อมากเหมือนแต่ก่อน ทำให้มีรายได้เหลือ เมื่อมีความเป็นอยู่ดี ชีวิตก็เป็นสุขนอกจากจะมีความสุขเพราะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้ว เกษตรกรยังมีความสุขกับการได้สร้างอาชีพเอง ได้กินพืชผักที่ได้ปลูกเอง ใช้น้ำที่ทำเอง ซึ่งมีความสุขมากกว่าการซื้อเขามากิน^๔ โดยปกติแล้วเวลาทำงานที่ไร่นา เกษตรกรจะไม่ค่อยมีเวลาพูดคุยกันมาก เพราะต้องรีบทำงานให้เสร็จ ทำให้ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันมาก หรือเมื่อมีปัญหาในการประกอบอาชีพ ก็เป็นการแก้ปัญหาโดยลำพัง ไม่ค่อยได้ช่วยเหลือกัน เพราะคิดว่าไม่ใช่ปัญหาของตนเอง นี่ก็ข้อเสียของการที่ต่างคนต่างทำ แต่เมื่อมีการรวมกลุ่ม ทำให้เกิดความสามัคคีกัน รู้จักคุณค่าของการมีน้ำใจต่อกัน การช่วยเหลือแบ่งปันกัน รวมทั้งได้รับประสบการณ์ในการประกอบอาชีพใหม่ๆ แต่ก่อนต้องคิดนมากเพื่อความอยู่รอดบ่อยครั้งที่ต้องผัดพ้อกับสิ่งที่ตั้งใจไว้ คาดหวังไว้ ทำให้ไม่มีความกล้าใจในการต่อสู้ชีวิต แต่ปัจจุบันมีความกล้าใจมากขึ้น เพราะรู้ว่าต้องได้รับผลคุ้มค่าที่น่าพอใจ ทำให้มีความกล้าใจอดทนทำงาน ทศนคติต่อราชการก็ดีขึ้น เพราะรู้สึกว่าเขาไม่ได้ปล่อยให้เราต่อสู้ทำงานเพียงลำพัง คือได้ช่วยเหลืองบประมาณในการประกอบอาชีพด้วยถึงแม้จะไม่ได้ร่ำรวยอะไรมาก แต่ก็มีความสุข เพราะอย่างน้อยก็ทำให้เราไม่โลภมาก ไม่ต้องขาดใจหรือโกรธใครเพราะการถูกเอารัดเอาเปรียบ การมีกลุ่มอาชีพนี้ทำให้แก้ปัญหการประกอบอาชีพได้หลายอย่างซึ่งหัวใจของกลุ่มอาชีพนี้คือการทำให้ชาวบ้านได้แสดงความสามารถในการช่วยเหลือหรือพึ่งตนเอง ไม่ต้องฝากชะตาชีวิตไว้กับผู้อื่นหรือสิ่งอื่นซึ่งไม่แน่นอน

๔.๒ ผลเชิงสังคมหรือส่วนรวม

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทำให้ทราบถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านหนองบัวเปะ เนื่องจากนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จตามแนวทางการพึ่งตนเอง โดยกลุ่มชาวบ้านได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเองในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้แรงกายและกำลังสติปัญญาของตนในการบริหารจัดการอาชีพของกลุ่มทำให้อยู่ดีกินดี

^๔สัมภาษณ์ นางคำตัน โคตรไกรสร, กลุ่มบ้านนาขานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^๕สัมภาษณ์ นางทองมี ทำมิด, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

มีสุข พออยู่พอกิน และไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสิน เพราะการดิ้นรนเกินตัว นอกจากจะมีความสุขเฉพาะบุคคลแล้วยังมีผลในเชิงสังคมในด้านอื่น ๆ ด้วย ซึ่งมีผลสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจหมายถึง งานเกี่ยวกับการผลิตการจำหน่ายและการบริโภค, การผลิตมุ่งถึงการกระทำเพื่อให้เกิดผลคือการจำหน่ายหรือค้าขายเพื่อบริโภคและอุปโภค ดังนั้น การผลิตจึงมีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงิน การจำหน่ายเป็นผลของการผลิต ซึ่งมีวิธีการหรือกลไกหลายอย่างเพื่อให้ประสบผลสำเร็จทางการตลาด เช่น การโฆษณาเป็นต้น ส่วนการบริโภคหมายถึง การซื้อผลผลิตมาบริโภคหรือใช้สอย สมัยก่อนเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของมาบริโภคหรือใช้สอย แต่ปัจจุบันได้รับอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงทำให้มีวิธีการเปลี่ยนไปนั่นคือการใช้เงินแลกเปลี่ยนกับอาหารหรือสิ่งของ

เศรษฐกิจเชิงพุทธสามารถอธิบายได้ในมิติของการผลิต การจำหน่ายและการบริโภค แต่ก็มี ความแตกต่างจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากพอสมควร เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งที่ปริมาณ ซึ่งเป็นเหตุให้ผลิตเพื่อค้าขายกำไร และทำให้เกิดการเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ อย่างฟุ่มเฟือย รวมถึงการเอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคด้วย แต่มุ่งที่คุณภาพหรือความสมดุลของการดำรงชีวิตแห่งมนุษย์ สัตว์ และความมีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น จึงทำให้กระบวนการหรือระบบเศรษฐกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อความอยู่ดีมีสุขทั้งทางกายภาพและจิตใจ โดยเฉพาะเรื่องของคุณค่า จิตใจนั้นสำคัญมาก

ผลการศึกษาการพึ่งพาตนเองโดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองบัวแปะ พบว่าบ้านหนองบัวแปะ เป็นหมู่บ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีพื้นที่เพาะปลูกเป็นของตนเอง รายได้ส่วนใหญ่มาจากผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว โค-กระบือ พืชผักต่างๆ ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผลิตไว้เพื่อบริโภคและจำหน่าย การดำเนินการกิจกรรมในหมู่บ้าน เป็นเรื่องของการลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้มีการออมทุน คือ ทุนเงินและทุนที่ไม่ใช่เงิน ในเรื่อง ดิน ป่า น้ำ เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรที่มีอยู่ การดูแลและรักษาสุขภาพจากการเกษตรปลอดภัยหรือชีวภาพ โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ น้ำหมักชีวภาพ การนำหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธหรือการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตทำให้ชาวบ้านหนองบัวแปะมีรายได้ดีไม่เดือนร้อนไม่ต้องไปกู้หนี้สิน สามารถเลี้ยงครอบครัวได้จากที่ไม่ค่อยจะมีรายได้ก็มีและยังสามารถซื้อหาของที่ต้องการหรือของที่ทำเป็น

ได้ทำให้เศรษฐกิจของบ้านหนองบัวแปะดีขึ้นมาตามลำดับ จากรายได้ที่ไม่แน่นอนแต่ปัจจุบันนี้ชาวบ้านหนองบัวแปะมีรายได้เฉลี่ย ๔๘,๐๐๐ บาท ต่อคน ต่อปี^๖

ในสมัยก่อนชุมชนบ้านหนองบัวแปะ อยู่อาศัยแบบพึ่งพาธรรมชาติ ใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติในการสร้างบ้านเรือน เช่น มุงหลังคาโดยหญ้าคา ใบตอง โดยนำใบตองจากคันชาดมาสานขัดกันด้วยไม้ไผ่ (ฝาแแถบตอง) การปลูกบ้านในสมัยก่อนต้องทำเสาเอก เสาขวัญ มีข้อห้ามว่าห้ามหันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันออก ชาวบ้านจะเรียกว่า บ้านไคฝขึ้น คุณลักษณะการปลูกบ้าน ซึ่งจะปลูกบ้านระหว่างเช้าพรรษา แต่สามารถปลูกยั้งนางข้าวได้ (เล่าข้าว) ห้ามนำไม้ที่ใช้สร้างยั้งนาง (เล่า) มาสร้างบ้าน สภาพภายในบ้านจะมีห้องต่างๆ ประกอบด้วย ห้องเปิง (ห้องพระ) ห้องส้วม (ห้องลูกสาว) เือนไฟ (ห้องครัว) ซานบ้าน (ระเบียง)^๗

ปัจจุบันเศรษฐกิจงานการเงินดีขึ้นชาวบ้านหนองบัวแปะมีรายได้ดีขึ้นการปลูกสร้างบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปมีการปลูกบ้านทรงร่วมสมัย ยึดหลักความสะดวกสบายมากกว่าปฏิบัติตามประเพณีในการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบดั้งเดิม โดยหันหน้าเข้าหาถนนเพื่ออำนวยความสะดวก ซึ่งการปลูกบ้านแบบอีสานไม่เหลือให้เห็นแล้วเพราะเมื่อสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปอะไร ๆ ก็เลยเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น^๘

อาชีพของเกษตรกรบ้านหนองบัวแปะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมี ๓ ระยะ คือ ระยะแรกเป็นการสืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษ เคยทำมาอย่างไรก็ทำอย่างนั้นเรื่อยไป ซึ่งเมื่อโลกเปลี่ยนแปลงไปหลายอย่างก็ทำให้มีความลำบากมากขึ้น เพราะไม่มีการปรับตัวเข้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลง เช่น ไม่นิยมใช้ปุ๋ยคอกเหมือนเดิม เพราะทำให้พืชผลงามช้า หรือเมื่อไม่มีการเลี้ยงวัวและควาย ก็ทำให้ไม่มีปุ๋ยคอกบำรุงดินและพืชผลทางการเกษตร จึงทำให้ต้องซื้อปุ๋ยเคมีในราคาที่แพง ระยะต่อมาเทคโนโลยีมีบทบาทต่ออาชีพของเกษตรกรมากขึ้น เกษตรกรก็หลงกับกระแสแห่งความสะดวกสบายมากจนเกินตัว การใช้แรงงานครอบครัวจึงน้อยลง แต่กลับเป็นผู้บริโภคมากขึ้นเมื่อรายได้กับรายรับไม่สมดุลกัน อาชีพเกษตรกรจึงลำบาก ทำให้ถูกมองว่าเป็นอาชีพที่ล้าหลังไม่สามารถทำให้ร่ำรวยได้หรือพออยู่พอกินได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่อยากทำงานของตน ยิ่งทำให้ทุกอย่างแย่ลงไปอีก เพราะไม่มีทางเลือกมาก ระยะที่ ๓ เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรชาวบ้านตามแนวพระราชดำริขึ้นมา รูปแบบอาชีพของชาวบ้านก็เปลี่ยนไป คือมีหลักการในการทำอาชีพที่เคย

^๖สัมภาษณ์ นางหนูจันทร์ อปมาเทา, นางม้วย ขางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^๗สัมภาษณ์ นางวันดี ขางเครือ, นางสุนิสา พิมทะปะตัง, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^๘สัมภาษณ์ นายอภิ ขาวระกำ, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

คิดว่าไม่น่าจะมีหลักการอะไรมาก และไม่เคยสนใจถึงกลไกทางการตลาดมาก่อน เรียกว่าทำเองบริโภคเอง เมื่อได้ทำแล้วก็ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น เป็นการหมุนเวียนสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้เกิดประโยชน์โดยการอาศัยกัน เช่น การใช้ปุ๋ยธรรมชาติที่ผลิตเองบำรุงพืชผล เป็นต้น เป็นระบบที่ครบวงจรธรรมชาติ ไม่นำเอาสิ่งแปลกปลอมและเป็นโทษอย่างอื่นเข้ามาแทรกยกเว้นที่จำเป็นจริง ๆ เช่น เครื่องผลิตปุ๋ยอัดเม็ด เป็นต้น ปัจจุบันตลาดจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เราจะไม่เดือดร้อน เพราะเราได้ค้นพบสิ่งที่ควรจะเป็นในอาชีพของตนแล้ว^๕

พระพุทธศาสนาสอนว่า “ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง” กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองบัวแปะได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นเช่นนั้นจริง เพราะรายได้เฉลี่ย ๔,๐๐๐ บาท/เดือน ชาวบ้านก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดยไม่ลำบาก เพราะไม่ต้องใช้จ่ายมาก อย่างน้อยก็ปลูกผักกินเองได้ การซื้อสินค้าภายในหมู่บ้านที่เป็นผลผลิตของเกษตรกรทำให้ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน เงินทองก็ไม่ไหลออกไปภายนอก เศรษฐกิจเชิงพุทธของชาวบ้านทำให้ป้องกันระบบทุนนิยมได้ดีในระดับหนึ่ง เพราะไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นไปเสียทุกอย่าง^๖ ดังนั้น ความสันโดษและความรู้จักประมาณจึงทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสมแก่สภาพของตน ไม่ต้องดิ้นรนให้เดือดร้อนมาก

๔.๒.๒ ด้านการศึกษา

การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ สามารถปรับตัวได้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ทำให้เป็นบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ สามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ลำบาก อาจแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) การศึกษาในระบบ ได้แก่ การศึกษาตามสถานศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษา (๒) การศึกษานอกระบบ ซึ่งหมายเอาทั้งการศึกษาในสถานศึกษานอกเหนือจากสถานศึกษาในระบบ เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น และการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลบังคับให้ทุกคนต้องได้เรียนหนังสือ เพราะจะทำให้ได้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศของตน ทำให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานารายประเทศ มีผลให้เศรษฐกิจดี รวมถึงการมีวัฒนธรรม คุณธรรม อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติด้วย ที่เข้าใจกันโดยมากคือการศึกษาทำให้คนมีอาชีพการงานที่ดี ทำให้มีความเป็นอยู่สุขสบาย ไม่ต้องลำบากในการทำมาหากินโดยการใช้กำลังแรงกายมาก ซึ่งนั่นหมายถึงการมีวุฒิการศึกษาจากสถานศึกษาเข้าทำงานในหน่วยงาน องค์กร บริษัท เป็นต้น แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีวุฒิการศึกษาสูง แต่ก็สามารถสร้างฐานะให้ได้ดีได้โดยอาศัยประสบการณ์ชีวิต

^๕สัมภาษณ์ นายสมลี ขางเครือ,กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^๖สัมภาษณ์ นางสีดา วงษ์ศรีษะ, นายสมาน ปิตดั่งนาโพธิ์, กลุ่มบ้านนาญชานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

ในด้านการศึกษานี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงผลการพึ่งตนเองที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งในฐานะเป็นเหตุและผล คือการศึกษาทำให้พึ่งตนเองได้ดี มีผลการศึกษาวิจัยดังนี้

เมื่อก่อนชาวบ้านหนองบัวแปะหรือเด็กๆ บ้านหนองบัวแปะแทบจะไม่ได้เล่าเรียนหรือเรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ก็เปลี่ยนไปเด็กๆ ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาที่ดีขึ้นสูงขึ้นจากการที่ผู้ปกครอง พ่อแม่มีกำลังที่จะส่งให้เรียนสูงๆ ขึ้นไปเพราะเมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองมีกำลังทรัพย์ก็ส่งเสียให้ลูกได้เรียนสูงๆ ขึ้นไปจนจบในระดับปริญญา หรือสูงขึ้นไปกว่านั้นทำให้ชาวบ้านหนองบัวแปะมีการศึกษามีความรู้และนำความรู้ ความสามารถที่มีกลับมาพัฒนาบ้านให้หมู่บ้านพัฒนาเจริญขึ้นไป^{๑๑}

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์เพราะการศึกษาทำให้คนมีความรู้ เมื่อมีความรู้ก็ทำสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้อง ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า เมื่อได้เข้ามาทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริก็มีความรู้ดีกว่ากำลังได้เรียนรู้การประกอบอาชีพที่ถูกต้องการศึกษาที่เกี่ยวกับอาชีพของเกษตรกรคือ การได้รับการอบรมแนะนำในวิธีการทำงานนั้น ๆ เช่น การจะทำการให้ได้ผลผลิตดี จะต้องรู้จักจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสม ส่วนหนึ่งขุดสระเลี้ยงปลา ส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนที่มากกว่าใช้ปลูกข้าว และมีการปลูกต้นไม้ตามคันนาด้วย เพื่อให้พื้นที่การเกษตรเกิดประโยชน์มากที่สุด มีข้อดีคือทำให้คันนาแข็งแรงมากกว่าเดิม เพราะมีรากต้นไม้ยึดไว้ ไม่ต้องจ้างรถไถมาทำคันนาใหม่เพราะการถูกน้ำเซาะให้พัง ซึ่งสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น แม้จะเดินตามคันนาก็ขึ้นกว่าเดิมบ้างก็ไม่เป็นไร เพราะนั่นไม่ใช่ปัญหา^{๑๒} นอกจากจะได้กินข้าวแล้วยังได้กินปลา กินผลไม้อีกด้วย ขายเป็นการได้เพิ่มผลผลิตและรายได้ที่น่าอัศจรรย์, เมื่อสามารถผลิตปุ๋ยใช้เองได้ ก็ไม่ต้องไปซื้อปุ๋ยเคมี ขายได้อีกด้วย, การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแต่ก่อนไม่ค่อยได้ผลผลิตมาก เพราะพันธุ์หม่อนและไหมก็ไม่ดี ทั้งไม่รู้จักริทำให้ได้ไหมที่มีคุณภาพด้วย ปัจจุบันเรามีไหมที่มีคุณภาพและสามารถทำได้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้น มีแหล่งขายด้วย ไม่ใช่สักแต่ว่าเป็นการทำไว้นุ่งห่มเอง, ในสมัยก่อนมีการปลูกผักไว้กินเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อเขามากิน ต่อมาไม่ค่อยปลูกเอง ซื้อเขามากินสุขภาพก็ไม่ดีเพราะเป็นผักที่มีสารพิษ ปัจจุบันเรากำลังนำเอารูปแบบเก่ามาใช้คือการปลูกกินเองแต่มีคุณภาพดีกว่าแต่ก่อน เพราะนอกจากจะเป็นผักปลอดสารพิษแล้ว เราทำกันในลักษณะจำหน่ายด้วย เป็นการสร้างอาชีพและรายได้ให้กับเกษตรกร, การจักสานสมัยก่อนโดยมากเป็นการสานใช้เอง ที่เกี่ยวกับครัวเรือน เช่น ตะกร้า ที่เกี่ยวกับอาชีพ เช่น กระด้ง จ่อ (กระด้งยักษ์) ที่เกี่ยวกับการทำ

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายวิจิต โศทรไกรสร, นางโสภา ดำนอก, กลุ่มโรงปุ๋ย, นางสมบัติ กาสี, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๒}สัมภาษณ์ นางวรรณ พันธ์ดูลย์, กลุ่มปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

หากิน เช่น ไซ เป็นต้น ปัจจุบันมีเรื่องจักสานหลายอย่างเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากการสานเพื่อใช้งานแล้วยังทำให้มีความสวยงามด้วย^{๙๙}

สิ่งที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาของเกษตรกรไทยคือการสืบต่ออาชีพและงานหัตถกรรมของปู่ตาขายและพัฒนาอาชีพให้มีความก้าวหน้า โดยได้อาศัยหลักเกษตรตามทฤษฎีใหม่ ซึ่งนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจเชิงพุทธ อาชีพที่สืบต่อมาคือ การทำนา การจักสาน และการเลี้ยงหม่อนไหม อาชีพที่เกิดขึ้นใหม่คือการทำปุ๋ยชีวภาพ^{๑๐๐}

เกษตรกรรมที่ทำอยู่เป็นระบบหมุนเวียน คือในการทำนา จะไม่ทำแบบร่อนน้ำฝนเพียงอย่างเดียวเหมือนในอดีต แต่เกษตรกรจะศึกษาพื้นที่เพาะปลูกเป็นอย่างดี มีการแบ่งพื้นที่ในการขุดสระน้ำและปลูกข้าว ขณะเดียวกันก็จะปลูกผักและพืชยืนต้นด้วย ทำให้ได้ประโยชน์หลายอย่างในพื้นที่นา ที่สำคัญทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น^{๑๐๑}

เกษตรแบบพอเพียงที่ทำกันอยู่นี้เป็นผลแห่งประสบการณ์ของอาชีพ รวมทั้งการหมั่นศึกษาวิเคราะห์ในอาชีพของตน เป็นวิถีแห่งปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรยังไม่พอใจกับผลงานที่ทำกันอยู่ จะมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้รวมทั้งฟังการอบรมบรรยายจากผู้เชี่ยวชาญอยู่เรื่อย ๆ จนทำให้มีชื่อเสียงในด้านเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง ที่กล่าวมานี้จัดว่าเป็นผลผลิตทางปัญญาของเกษตรกร^{๑๐๒}

๔.๒.๓ ด้านสังคม

สังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันของมนุษย์ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มคนมีระเบียบกฎเกณฑ์และความเชื่อถือปฏิบัติร่วมกัน บ้านหนองบัวแปะเป็นสังคมชนบท ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ลักษณะความเป็นอยู่มีความผูกพันฉันท์พี่น้องสมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำงานมาหากิน ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีบางส่วนที่เข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ซึ่งโดยมากอยู่ในวัยของหนุ่มสาว อาชีพหลักคือการทำนา ดังนั้นจึงทำให้ได้ทำงานเป็นฤดูกาลแต่ปัจจุบันหลังจากที่มีการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา ชาวบ้านก็มีวิถีชีวิตเปลี่ยนไป สามารถทำงานได้ตลอดฤดูกาล ชาวบ้านมีความผูกพันกับศาสนายึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้ถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตในที่สุด

^{๙๙}สัมภาษณ์ นางราตรี โคตรไกรสร, กลุ่มปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๐๐}สัมภาษณ์ นางบุญส่วน คุณารักษ์, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๐๑}สัมภาษณ์ นางสุณีย์ นามบุญลือ, นางอนุชตรา ราชภักดิ์, นางสาวพิรุณ ขจรไพร, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๐๒}สัมภาษณ์ นายกอง บุตรโคตร, นายทอน จันทร์หอม, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจปัญหาทางสังคมที่ปรากฏ เช่น ปัญหาความยากจน (ปัจจุบันแก้ไขให้ดีขึ้นได้ในระดับที่น่าพอใจ) ปัญหาทางวัฒนธรรม เป็นต้นในด้านการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อความสะดวกสบาย แม้กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองบัวแปะก็มีเครื่องจักรทุนแรงสำหรับการประกอบอาชีพเช่น เครื่องผลิตปุ๋ยอัดเม็ดชีวภาพ เป็นต้น ในส่วนที่เป็นข้อเสียคือใช้ต้นทุนสูงขึ้น ซึ่งสิ้นเปลืองไปกับค่าเครื่องจักร ค่าพลังงานไฟฟ้าและค่าน้ำมันเชื้อเพลิง แต่ก็ทำให้ผลิตได้มากขึ้น เร็วขึ้น ทนต่อความต้องการของผู้บริโภคความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม เช่น เยาวชนนิยมใช้เทคโนโลยีเกินความจำเป็น เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาคือ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ควรสอนหรืออบรมให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย เช่น วัฒนธรรมการกิน เป็นต้น ซึ่งบ้านหนองบัวแปะมีทรัพยากรในส่วนนี้คือการผลิตและผลิตของกลุ่มเกษตรกร เยาวชนจะ ได้เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตโดยอาศัยเกษตรกรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบท

กล่าวถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวบ้านบ้านหนองบัวแปะเชื่อในกฎแห่งกรรม คือเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย การได้รับการปลุกฝังคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาทำให้ชาวบ้านมีอุปนิสัยโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีความกตัญญูกตเวที มีความสมัคสมานสามัคคี และนิยมการทำบุญ

บ้านหนองบัวแปะเป็นสังคมแห่งเกษตรกรรมแนวใหม่ เป็นเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเองสังคมในลักษณะนี้หาได้ไม่มากนัก เพราะต้องอาศัยความจริงใจ ขยันหมั่นเพียร เห็นประโยชน์ของเกษตรกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ ต้องร่วมมือร่วมใจกัน มีความตั้งใจสูง และสมัคสมานสามัคคีกัน^{๑๖} บ้านหนองบัวแปะจัดว่าเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจเข้มแข็ง เพราะสามารถยืนได้ด้วยกำลังความสามารถตนเอง ในแต่ละวันชาวบ้านจะไม่มีกรว่างงาน คือมีกิจกรรมเกี่ยวกับเกษตรอยู่เสมอ เช่น จักสาน เลี้ยงไหม ปลูกผัก ดูแลและเก็บผลผลิต เป็นต้น^{๑๗} เมื่อชาวบ้านมีงานทำก็ทำให้มีรายได้ เป็นการสร้างอาชีพหรือรายได้ให้แก่กันในชุมชน ไม่ต้องเดินทางไปขายแรงงานในกรุงเทพหรือต่างจังหวัด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านนี้ทำให้มีศักยภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน แม้นายทุนหรือพ่อค้าคนกลางก็ไม่ได้มีโอกาสเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านมากเหมือนแต่ก่อน^{๑๘}

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางสมพิศ ประจวบบุญ, กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางทองมา อัมมาเทา, กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางสาว บุตร โคตร, กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

สมัยก่อนเกษตรกรไม่มีความรู้ในการทำนา สักแต่ว่าทำตามที่ได้เคยทำมาเท่านั้น ยิ่งนับวันก็ยิ่งลำบากเพราะประสบกับภาวะฝนแล้งมากขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไป เคยใช้แรงงานครอบครัวมาแต่บรรพบุรุษ แต่เมื่อมีรถไถนา รถเกี่ยวข้าวก็ไม่ได้ใช้แรงงานครอบครัวเหมือนเดิม เกือบทั้งหมดมีแต่ซื้อ ซึ่งทำให้ชาวนาที่มีฐานะยากจนเกิดความลำบากมาก ดังนั้น ช่วงก่อนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา วิธีการทำนาของชาวนาก็ตกอยู่ในกระแสทุนนิยม มักเสียเปรียบพ่อค้าขายอุปกรณ์การทำนา ราคาปุ๋ยมีแต่ขึ้น แต่ราคาข้าวไม่แน่นอน แต่เมื่อมีกลุ่มบ้านาญชาวนาเกิดขึ้นมา วิธีการทำนาก็เปลี่ยนไป เพราะได้อาศัยสิ่งที่มีอยู่ตามชาติหล่อเลี้ยงช้างให้งามทดแทนการอาศัยวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีความสิ้นเปลืองและเกิดโทษในระยะยาวกับการทำนา ปัจจุบันชาวนาเป็นผู้กำหนดอาชีพของตนแทนพ่อค้าได้แล้ว เศรษฐกิจจึงเป็นเศรษฐกิจชุมชน เป็นสิ่งที่เราได้ค้นพบความจริงของอาชีพที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษแล้ว เพราะต่อให้โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตามเราก็จะก้าวไปในรูปแบบของเรา ไม่หลงกับสิ่งที่ทำให้เราเหนื่อยและเดือดร้อน เพราะการก้าวตามสิ่งที่เราไม่ได้รับและไม่มีความถนัด^{๒๐}

๔.๒.๔ ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเช่น การกิน การเป็นอยู่ การแต่งกาย เป็นต้น วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ของสังคม หรือกาลเวลาและความต้องการของคนในสังคม การเปลี่ยนแปลงไม่ใช่สิ่งเลวร้ายหรือเป็นความล้มเหลวของวัฒนธรรม แต่เป็นการปรับตัวของคนต่างหาก เพราะเมื่อมีการพัฒนาในด้านอื่น ๆ หากวัฒนธรรมบางอย่างไม่เปลี่ยนไปตาม การใช้ชีวิตก็จะไม่สอดคล้องสัมพันธ์กัน ดังนั้น หากเราต้องการที่จะรักษาวัฒนธรรมอันดีงามบางอย่างไว้ซึ่งไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การแสดงความเคารพกัน เป็นต้น ก็จะต้องเห็นความสำคัญและมีความมั่นใจในการแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติและเราก็ยอมรับวัฒนธรรมนั้น ซึ่งอาจเป็นการรับมาทั้งหมดหรือนำวัฒนธรรมนั้นมาประยุกต์ใช้ร่วมกันก็มี

การยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติในเรื่องเดียวกันกับวัฒนธรรมของตน บางอย่างก็เป็นการทำให้เราได้สูญเสียวัฒนธรรมของตนไป เช่น วัฒนธรรมการอยู่ สมัยก่อนนิยมสร้างเรือนแบบมีใต้ถุนและทำคอกวัวควายไว้ใต้ถุนบ้าน เพราะเวลาขโมยมาลักจะได้รู้สึกตัวได้เร็ว แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้ว เพราะการเกษตรต้องพึ่งเทคโนโลยีมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานสัตว์เหมือนแต่ก่อนก็ได้ ดังนั้น จึงไม่นิยมเลี้ยงวัวและควาย ถึงแม้จะมีเลี้ยงอยู่บ้างก็ไม่นิยมทำคอกขังไว้ใต้ถุนบ้าน เพราะเห็นว่าสกปรก ปัจจุบันนิยมสร้างเรือนแบบประยุกต์คือชั้นบนเป็นไม้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการอยู่เดิม

^{๒๐}สัมภาษณ์ นายบุญฤทธิ์ ทำมีด, กลุ่มบ้านาญชาวนา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

ของเรา ส่วนชั้นล่างเป็นปูน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการอยู่ของชาวตะวันตก บางคนก็สร้างเป็นบ้านปูนชั้นเดียวก็มี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการอยู่ของชาวตะวันตกล้วน ๆ วัฒนธรรมบางการกินสมัยก่อนนิยมล้อมวงกินข้าวในภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระด้ง เรียกว่า “พาเบียน” แต่ปัจจุบันค่อย ๆ เลือนหายไปโดยลำดับ มีเหลืออยู่บ้างเป็นส่วนน้อย เหล่านี้คือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านหนองบัวแปะ

ชาวบ้านหนองบัวแปะ นับถือพระพุทธศาสนาปะปนกับความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติแต่ยังยึดมั่นในหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยึดถือและปฏิบัติตามประเพณีที่นับถือกันมาแต่โบราณ ซึ่งชุมชนชาวบ้านหนองบัวแปะ ถือเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ยังมีขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อที่เข้มแข็งให้ศึกษา และมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางประเพณี วัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษผู้เฒ่าชนรุ่นหลัง ด้วยการปลูกฝังเข้าไปในระบบวิถีชีวิต คือ วัฒนธรรมการกิน การนุ่งห่ม การอยู่อาศัย เป็นต้น^{๒๐}

กลุ่มอาชีพของชาวบ้านหนองบัวแปะไม่ได้จัดเป็นวัฒนธรรมโดยตรง แต่เป็นปัจจัยแห่งวัฒนธรรม กล่าวคือ ผลผลิตของงานจักสาน เช่น ไซ ข้อง ตะกร้า เป็นต้น อุปกรณ์เหล่านี้ชาวบ้านได้ใช้เป็นเครื่องมือหากิน เช่น จับปลา ไล่ผลไม้ เป็นต้น^{๒๑} สิ่งที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง คือ แหล่งหากินที่น้อยลงโดยลำดับทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งการซื้ออาหารมากขึ้น ซึ่งจะมีรถมาขายอาหารในหมู่บ้านทั้งตอนเช้าและตอนเย็น ชาวบ้านก็นิยมซื้อกินกันเพราะมีความสะดวก เป็นการใช้ชีวิตขัดกับความเป็นอยู่ของตนเอง เพราะไม่มีรายได้อะไรมา แม้จะพอมิแหล่งหากินบ้าง เช่น หนองน้ำสำหรับทอดแหหาปลา ก็ไม่ค่อยหากินกัน เพราะการซื้อกินทำให้คนไม่เกียจหากิน ปัจจุบันไม่จำเป็นต้องซื้อกินมาก เพราะชาวบ้านสามารถเลี้ยงปลา เป็ด ไก่ และปลูกผักไว้กินเองได้แล้ว^{๒๒}

ผลผลิตของการเลี้ยงหม่อนไหมคือผ้าไหม นับว่าเป็นวัฒนธรรมการนุ่งห่มในระดับสูง เพราะผ้าไหมมีความสวยงามและคงทน มีกระบวนการผลิตที่ต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญเป็นอย่างมาก ในอดีต หากหญิงสาวคนใดทอผ้าไหมได้ พ่อแม่และญาติของหนุ่ม ๆ มักจะหมายปองเป็นสะใภ้ เพราะเชื่อว่าจะสามารถเป็นภรรยาที่ดีได้ ชาวบ้านหากต้องการนุ่งห่มผ้าไหม ก็จะซื้อจากกลุ่มอาชีพเลี้ยงหม่อนไหม^{๒๓} การทำปุ๋ยชีวภาพก็เพื่อใช้บำรุงผัก ต้นไม้ รวมทั้งต้นข้าวให้งามและได้ผลผลิตดี ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งวัฒนธรรมการกิน ผลดีของการใช้ปุ๋ยชีวภาพคือทำให้ได้บริโภคพืชผักที่

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายมนิ โคตรภูมิ, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายบุตรดี ยางเครือ, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางทองมี ทำมิด, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายเตียง พลจารย์, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

ปลอดสารพิษ ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และไม่ต้องสิ้นเปลืองเงิน ในการรักษาพยาบาล เพราะมีสุขภาพกายแข็งแรง^{๒๕}

๔.๒.๕ ด้านการปกครอง

ในการปกครองประเทศรัฐมีกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครองประเทศ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มีเป้าหมายเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชน” ป้องกันการการเอารัดเอาเปรียบกัน ช่มเหรงแก่งกัน ทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากมนุษย์มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับหลาย ๆ ด้าน เช่น การคมนาคม การค้าขาย เป็นต้น ดังนั้น จึงต้องมีกฎหมายครอบคลุมในทุก ๆ ด้านด้วย มองในมิติของการส่งเสริมศีลธรรม แม้กฎหมายจะไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อรักษาศีลธรรมโดยตรง เพราะเป็นคนละเรื่องกับศาสนา แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่ากฎหมายไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศีลธรรมเลย เพราะเป็นผลที่เกิดขึ้นหรือสัมพันธ์กันโดยอ้อม ทั้งนี้เพราะกฎหมายและศาสนาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์หากเราได้ศึกษาถึงพัฒนาการการปกครองของมนุษย์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะพบว่า เรื่องเศรษฐกิจหรือการทำมาหากินมีส่วนสำคัญในการแต่งตั้งผู้นำขึ้นมาปกครองสังคม เพราะความขัดแย้งเกิดจากผลประโยชน์การทำมาหากินที่ไม่ลงตัว ไม่ได้ได้รับการจัดสรรอย่างยุติธรรม หรือที่เกี่ยวข้องกับความผิดเคืองในการดำรงชีวิตก็มี เช่น การปล้นขโมยและการบังคับใช้กฎหมายที่ปรากฏในกฎพันตสูตร เป็นต้น ในที่สุดเมื่อการใช้กฎหมายหรือการปกครองไม่ได้ผล ก็ใช้การบริหารแทนนั่นคือการทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี จึงทำให้แก้ปัญหาเศรษฐกิจได้

การปกครองในส่วนที่บ้านหนองบัวแปะมีศูนย์การปกครองคือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ในงานวิจัยนี้ได้เลือกกล่าวเฉพาะผู้นำชุมชนคือกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุด มีความเข้าใจความต้องการของชาวบ้านดีสมัยก่อนเมื่อมีเรื่องพิพาทกันในหมู่บ้าน เช่น การแย่งที่ดิน เป็นต้น ในเบื้องต้นก็จะมาไกลเกลี่ยประนีประนอมกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านก่อน ซึ่งหลาย ๆ เรื่องก็สามารถตกลงกันได้ หรือแม้แต่การนำโครงการกิจกรรมของรัฐมาสู่ประชาชน ผู้ใหญ่บ้านก็เป็นผู้มีบทบาท แต่ปัจจุบันได้เสียบทบาทหลายอย่างแก่องค์การบริหารส่วนตำบลแล้ว ทั้งนี้เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบการปกครองใหม่เราอาจจะคิดว่าเรื่องเศรษฐกิจหรือการทำมาหากินของชาวบ้านไม่น่าจะเกี่ยวข้องกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันก็มี เพราะหากชาวบ้านมีความอยู่ดีกินดี การแก่งแย่ง วิวาท บาดหมางกันก็จะมีน้อย ดังนั้น การใช้กฎหมายก็น้อยเหมือนกัน ดังนั้น จึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษา

^{๒๕} สัมภาษณ์ นางขอด เขาระกำ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

บ้านหนองบัวแปะเป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติคอบายมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมากชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก้กุ่มครอบครวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง^{๒๖} ในส่วนของการทำงานร่วมกัน ก็มีหัวหน้าของกลุ่มนั้น ๆ มีกฎกติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้งานดำเนินไปได้ด้วยดี และทุกคนก็ปฏิบัติตามกฎกติกาได้ดี จึงทำให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย^{๒๗}

ดังนั้น สรุปได้ว่าการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรของชาวบ้านหนองบัวแปะตามแนวพระราชดำรินี้เป็นการทำให้ชาวบ้านได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางวรรณฯ พันธุ์คล้าย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางราตรี โคตรไกรสร, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕.